



ПРОФЕСОРУ КАРОЛЮ ЛЯТОВСЬКОМУ — 70 РОКІВ

Професору Каролю Лятовському (Prof. Dr. Karol Latowski) — відомому польському вченому-ботаніку, почесному члену Українського ботанічного товариства, доктору габлітованому, професору Університету імені Адама Міцкевича в Познані — у 2009 р. виповнюється 70 років.

Українські ботаніки знають професора К. Лятовського як визначного фахівця — систематика, морфолога, анатома, флориста, фітосозолога, історика науки, — педа-

гога, яскраву особистість, інтелігентну, обдаровану, ерудовану, доброзичливу людину, цікавого співрозмовника, який завжди об'єднує навколо себе товариство. Кароль Лятовський близький українським ботанікам насамперед своїм незмінним інтересом до постаті видатного природознавця, професора Йосипа Пачоського. Саме завдяки К. Лятовському багато зроблено з увіковічнення пам'яті цього українського та польського вченого, а також популяризації його праць.

Кароль Лятовський народився 25 листопада 1939 р. у м. Варшаві. Навчався у ліцеї м. Лобженіца (1953—1957), а потім продовжив студії на відділі біології та наук про Землю Університету імені Адама Міцкевича в Познані (1959—1964). Закінчивши навчання, молодий дослідник протягом десяти років (1964—1974) працював на кафедрі фармацевтичної ботаніки Медичної академії в Познані: асистентом (1964—1966), старшим асистентом (1966—1972), ад'юнктом (1972—1974). Під керівництвом проф. Тадеуша Коваля, відомого фахівця у галузі морфології та анатомії рослин, К. Лятовський досліджував анатомічні особливості плодів видів родів *Anthriscus* Pers. і *Chaerophyllum* L., а в 1972 р. успішно захистив дисертацію на тему «*Studia nad morfologią i anatomią owoców i nasion środkowoeuropejskich gatunków rodzaju Erysimum* L.», за яку йому присуджено науковий ступінь доктора фармацевтичних наук.

У 1974 р. К. Лятовський розпочав роботу на організованій проф. Вольдемаром Жуковським кафедрі таксономії рослин Університету імені Адама Міцкевича в Познані, де працює й дотепер. Він викладає загальні та спеціальні курси для студентів-біологів, серед яких — систематика рослин (систематична ботаніка), біотаксономія рослин і тварин, культурні рослини, бур'яни полів Польщі, вступ до етноботаніки та ін. У цьому закладі він пройшов шлях від ад'юнкта до доцента, а згодом — до професора надзвичайного (з 1991 р.) і професора звичайного (з 1996 р.); був заступником декана (1985—1987, 1990—1993). За монографію «*Taksonomiczne studium karpologiczne eurazjatyckich gatunków rodzaju Lepidium* L.», яка вийшла друком у 1981 р., йому присуджено 1982 р. науковий ступінь доктора габлітованого.

Широта інтересів проф. К. Лятовського, гармонійне поєднання наукової та педагогічної діяльності, досвід спостережень, набутий у численних експедиціях, дар

© В.В. ПРОТОПОПОВА, А.П. ІЛЬІНСЬКА, М.В. ШЕВЕРА, З. ЦЕЛКА, А.В. ЄНА, В.К. ТОХТАРЬ, 2009



лектора, який досконало володіє багатим і різноманітним матеріалом і може просто та доступно донести його до слухачів, роблять лекції вченого глибокими та яскравими, викликають до нього повагу колег і любов студентів. Він завжди відкритий для студентів, готовий їм допомогти; як педагог — не обмежується лекціями, а керує науковими роботами докторантів, магістрантів, бакалаврів. Учений багато часу віддає позалекційній роботі зі студентами наукового природничого гуртка, допомагає їм у підготовці виступів і презентацій, проведенні досліджень, організації міжнародних студентських з'їздів і наукових зібрань, де беруть участь і студенти Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Вже традиційними стали організовані К. Лятовським поїздки польських студентів Університету імені Адама Міцкевича до Одеси — на міжнародні наукові конференції молодих дослідників.

Під керівництвом проф. К. Лятовського захищені три кандидатські дисертації: E. Gabrych «*Flora pól uprawnych Pojezierza Krajeńskiego i Równiny Charzykowskiej*» (1988), Z. Celka «*Flora roślin naczyniowych grodzisk Wielkopolski*» (1996), P. Szkudlarz «*Strukturalne zróżnicowanie owoców i nasion w rodzinie Ericaceae i Empetraceae*» (1996) та близько 100 магістерських праць.

Учений бере активну участь у громадській роботі: є членом наукової ради Інституту біології рослин Вроцлавського університету, редакційного комітету «*Acta Botanica Cassubica*», групи експертів із опрацювання спеціальних стандартів для акредитації за напрямком «біологія» та оцінки за напрямком «біологія» акредитаційної комісії університету. Він виконував обов'язки секретаря Познанського відділення Польського ботанічного товариства (1965—1967, 1983—1986), секретаря Організаційного комітету з'їзду ПБТ у Познані (1967), організатора та керівника польової сесії 52-го з'їзду ПБТ у Познані (2001), члена Комітету ботаніки Польської академії наук (1993—1996), був організатором конференції «*Mechanizmy antropogenicznych przekształceń szaty roślinnej*» (Poznań, 1999), членом наукового комітету міжнародної наукової конференції «*Anthropization and Environment of Rural Settlements. Flora and Vegetation*» (2004—2010), організаційного комітету «*II International Conference on Plant Anatomy and Morphology*» (S-Petersburg, 2002), головою наукового та організаційного комітетів крайової наукової конференції з циклу «*Rejonizacja chwastów segetalnych w Polsce*» (Poznań, 2005) та конференції «*Taksonomia, chorologia i ekologia roślin w dobie zagrożenia różnorodności biologicznej*», присвяченій 70-річчю від дня народження проф. В. Жуковського (Poznań, 2005) та ін. У 2006 р. на XI з'їзді, який відбувся в Одесі, проф. К. Лятовського обрано почесним членом Українського ботанічного товариства.

Значну увагу К. Лятовський приділяє науково-редакційній роботі, є редактором багатьох монографій, опонентом габілітаційних і докторських дисертацій, рецензентом численних наукових і науково-популярних праць, проектів тощо.

Плідна педагогічна, наукова та громадська діяльність проф. К. Лятовського високо оцінена державою: він нагороджений Золотим Хрестом Заслуги (1985), медаллю Народної освіти Польщі (1991), відзнаками Міністра вищої освіти Польщі та ін. Тематика наукових досліджень К. Лятовського досить широка¹.

¹ Із переліком вибраних праць проф. К. Лятовського можна ознайомитися на сайті кафедри таксономії рослин Університету імені Адама Міцкевича в Познані, http://www.ztr.amu.edu.pl/pl/s3_id2.html





Його численні праці присвячені різноманітним напрямкам ботаніки: систематиці низки критичних таксонів природної та синантропної флори, морфології й анатомії плодів і насіння, хемотаксономії та фармацевтиці, рідкісним рослинам і проблемам охорони природи, історії науки, етноботаніці. Найбільший внесок у ботанічну науку вчений зробив у галузі систематики, морфології та анатомії видів родини *Brassicaceae* Burnett і синантропної флористики.

Працюючи в університеті, К. Лятовський продовжував вивчати анатомію та морфологію рослин і протягом 1975—1980 рр. здійснив фундаментальне анатомо-таксономічне дослідження плодів і насіння євразійських видів роду *Lepidium* L. Відбираючи матеріал для роботи, він опрацював не тільки польські, а й багато зарубіжних гербарних колекцій, зокрема Росії (Санкт-Петербург) та Болгарії (Софія, Пловдив). Щоб з'ясувати систематичне значення особливостей будови плодів і насіння, вчений дослідив 27 морфологічних й анатомічних ознак плодів і 11 — насіння; кількісно-анатомічні показники (13 тисяч вимірів!) він опрацював методами нумеричної таксономії, яка на той час тільки починала розвиватися. Для кожного дослідженого виду й підвиду К. Лятовський склав карпологічні описи, викремив діагностичні анатомічні та морфологічні ознаки плодів і насіння, запропонував ключі для визначення видів і підвидів за цими ознаками, загалом — показав широкі можливості використання анатомічних ознак плодів і насіння у систематиці *Brassicaceae*. Так, у роді *Lepidium* за особливостями будови він виділив дві морфологічні групи плодів, які, на його думку, відповідають різним формотворчим географічним центрам роду; довів, зокрема, що види, в яких насіння велике й «темне», пов'язані із Середземноморським формотворчим центром, а ті, що мають дрібне та «світле» насіння, — з Азійським і Американським.

К. Лятовський зробив значний внесок у систематику досліджуваних видів роду *Lepidium*, а також вніс пропозиції для вдосконалення власної системи. Складені ним карти розповсюдження видів (для *L. apetalum* Willd. та азійської частини ареалу *L. latifolium* L. — уперше) не втратили свого значення й дотепер. Дотримуючись політипної концепції виду і враховуючи подібність анатомічної будови плодів і насіння, вчений об'єднав кілька морфолого-географічних рас, які ростуть на солонцях і солончаках, у т.ч. й *L. borysthenicum* Kleorow і *L. pumilum* Boiss. et Balansa, та дав їм назву *L. cartilagineum* (J. Mayer) Thell., показавши, що вони близькоспоріднені. Це визнається усіма сучасними дослідниками хрестоцвітих, незалежно від того, який таксономічний ранг вони надають таким морфолого-географічним расам. К. Лятовський запропонував також розділити рід *Lepidium* на три підроди: типовий, *Cardaria* та *Lepia*. Ця ідея частково підтверджена сучасними молекулярно-біологічними дослідженнями роду, результати яких показали, що в роді *Lepidium* виявляються три основні філетичні лінії розвитку. Одна з них охоплює представників власне *Cardaria* та *Lepia*, а друга — рід (підрід) *Cardaria* і підрід (у розумінні автора) *Lepia*. Вчений був першим і залишається єдиним, хто навіть для флори України *L. pinnatifidum* Ledeb., переви-значивши гербарний екземпляр, зібраний С. Коржинським 1880 р. у м. Мелітополі й ідентифікований як *L. ruderale* L.



Результати глибокого й оригінального дослідження роду *Lepidium* К. Лятовський опублікував у 1982 р. у вигляді вищеназваної монографії. Ґрунтовне знання роду *Lepidium* й не менш глибоке розуміння роду *Erysimum* L., якому автор також присвятив окрему монографічну працю (вийшла друком 1978 р.), дало змогу проф. К. Лятовському у класичному стилі опрацювати ці роди для «Flora Polski» (1985). Для кожного роду автор наводить детальні родові й видові характеристики та ключі для визначення видів (для роду *Lepidium* це два ключі — класичний та оригінальний, де використані основні ознаки плодів і насіння), подає також формову різноманітність кожного виду на досліджуваній території, хромосомні числа, зазначаючи, на якому матеріалі вони отримані, екологічну приуроченість (у т.ч. реакцію видів на дію антропогенного фактора) та розповсюдження видів — як у межах Польщі, так і загальне. Крім того, подає чудові рисунки, які доповнюють морфологічні описи й полегшують визначення представників цих таксономічно складних родів.

Ще один важливий напрямок досліджень К. Лятовського — синантропна флористика, зокрема: опрацювання спільно з В. Jackowiak (1996, 2001, 2006) бібліографічних даних із цієї проблематики; опис знахідок нових для Польщі адвентивних видів рослин (наприклад, *Aegilops cylindrica* Host, 1978; *Oenothera coronifera* Renner, 2005); спеціальне дослідження екобіоморфології окремих таксонів в антропогенних місцезростаннях, зокрема серія статей, написаних у співавторстві з W. Żukowski, В. Jackowiak, Е. Kuźniewski, J. Rola (1981); публікація про *Anthoxanthum aristatum* Boiss. (1994); історико-географічні нариси про *Viola odorata* L. (1994), *Rumex confertus* Willd. (2005), *Phytolacca acinosa* Roxburgh (2009); спільно з В. Jackowiak, J. Chmiel — різні аспекти вивчення сегетальних бур'янів (зокрема, їхнє картування); сегетальної рослинності та сегетальних місцезростань збіжжя озимих Великопольщі (1990, 1994). Результати його досліджень є вагомим внеском у пізнання флори залізниць Польщі, Болгарії та Нідерландів (1972, 1974, 1977, 1981, 1996, 1998, 2004, 2005). Так, К. Лятовський у своїх дослідженнях у галузі синантропної флористики звернув увагу на взаємовідносини «рослина — людина» в часовому аспекті (види сегетальних і культивованих рослин), а також на відмінність флор із місцезростань, істотно змінених людиною, якими є, наприклад, залізничні терени. Його праця про *Viola odorata* — піонерна і взірцева; вона показує, як біологічні та екологічні властивості виду, що потрапив на такі місцезростання внаслідок господарської діяльності (декоративна рослина), можуть спричинити його вкорінення й повну натуралізацію у природних місцезростаннях. Публікації вченого про рослини, які оселилися поблизу залізниць, належать до одних із перших з даної проблематики у Європі. Завдяки таким дослідженням флора Польщі та Великопольщі поповнилася новими видами адвентивних рослин, що обумовило зацікавленість ботаніків подібними місцезростаннями. Велику увагу вчений приділяє питанням охорони рідкісних видів рослин. Разом із В. Jackowiak, Z. Celka, J. Chmiel, W. Żukowski він підготував новий «Red list of vascular flora of Wielkopolska (Poland)» (2007), який налічує 601 таксон (598 видів судинних рослин). Нині ці науковці готують нове зведення «Wykaz gatunków roślin naczyniowych dziko rosnących w Wielkopolsce».



Кароль Лятовський є частим і бажаним гостем України, людиною, яку добре знають багато вітчизняних ботаніків. Він неодноразово брав участь у з'їздах Українського ботанічного товариства та Читаннях пам'яті Й. Пачоського. Його насамперед цікавить наукова спадщина видатного природодослідника-самородка: архіви, рукописи, гербарні колекції — все, що пов'язане з ім'ям і діяльністю цього вченого. Саме завдяки стараннями К. Лятовського в архіві Херсонського краєзнавчого музею було знайдено рукопис безцінної праці — другий том «Херсонської флори» Й. Пачоського, а згодом розпочато копітку роботу з підготовки цих матеріалів до друку і, зрештою, здійснено їхню публікацію (2008). Отже, загублений класичний твір, який і нині містить актуальну інформацію, став доступним широкому загалу фахівців. Ботанічна спільнота широко влячна проф. К. Лятовському за його сподвижницьку роботу, яка є прикладом шанобливого ставлення наукових нащадків до спадщини видатних учених-попередників. Окрім того, проф. К. Лятовський був одним із найактивніших ініціаторів та учасників перенесення останків Й. Пачоського на Меморіал Заслужених Великополяків у Познані, встановлення меморіального знака на честь вченого в Ботанічному саду Університету Адама Міцкевича, відкриття зали імені Й. Пачоського у відділі біології цього університету. Нині вчений працює над підготовкою до друку повної його бібліографії. К. Лятовського цікавить наукова спадщина й інших учених-ботаніків, зокрема відомого українського й польського флориста проф. Йосипа Мондальського, його надзвичайно зручна, ефективна, економна та якісна методика гербаризації рослин, znana у світі як «Polish press».

У ювілейних статтях за рамками стандарту *curriculum vitae* дуже часто залишаються деякі риси особистості, без яких неможливо уявити конкретну людину. Кожен, хто спілкувався з К. Лятовським, відзначає його витончену інтелігентність, доброзичливість, комунікабельність, тонке почуття гумору. Він завжди з безпосереднім, невичерпним інтересом цікавиться історією, культурою, природою тих країн, які мав нагоду відвідати.

Українські та польські ботаніки — колеги й учні вченого — сердечно і гречно вітають професора Кароля Лятовського зі славним ювілеєм і зичать йому міцного здоров'я, подальшої плідної творчої праці на благо нашої прекрасної науки — Ботаніки!

З роси й води Вам, шановний Пане Професоре! Niech dobry los się kłania w pas ... Sto lat, sto lat, jeszcze raz sto lat zdrowia, szczęścia, powodzenia!

В.В. ПРОТОПОПОВА, А.П. ІЛЬІНСЬКА,
М.В. ШЕВЕР, З. ЦЕЛКА, А.В. ЄНА, В.К. ТОХТАРЬ

ISSN 0372-4123. Ukr. Botan. Journ., 2009, vol. 66, № 6